شەبەک و بزربوونی ناسنامە

فەرەیدوون سامان

(٢- ٢)

شەبەک و پلانی خۆ بە کەمینە ناساندن

بە هۆی بە سیاسەتکردنی پرسی شەبەک و هەوڵدان بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی جوگرافیای دانیشتوانانی کورد لە مووسڵ، پلانێکی کارا بۆ ناساندنی شەبەک وەک کەمینەیەکی نەتەوەیی جیاواز لە کورد هەیە، بۆ ئەم مەبەستە حزبی سیاسی و دارایی و پشتگیری سیاسی ناوخۆ و دەرەکی (بە تایبەت لە هەندێک ناوەندی شۆڤێنی لە ناو تورکیا بۆ ئەو مەبەستە تەرخان کراوە).

ئەو نووسەر و توێژەرانەی لەبارەی شەبەکیان نووسیوە لەسەر دیارکردنی ئەسڵی شەبەک کۆک نین و لەو بارەیەوە هەر یەکێکیان دیدی خۆی هەیە، تەنانەت زۆرینەی لێکۆڵەرە عەرەبەکان بۆ مەبەستی سیاسی، یان ڕەگەزپەرستی نەتەوەیی خۆیان بنەچەی شەبەک دەبەنەوە سەر عەرەب. کە ئەوانە قەومێکن لە ڕۆژهەڵاتەوە هاتوون و لە ناوچەکانی مووسڵ نیشتەجێن، دواتر لە ڕێگەی خزمایەتییەوە تێکەڵ بە هەندێ هۆزی کورد و تورکمان بوون، دابونەریت و کولتوور و زمانی تایبەت بە خۆیان هەیە، بێگومان ئەوانە بەوە لە پێکهاتەکانی دیکەی عێراق جیادەبنەوە کە تایبەتمەندی و ناسنامەی خۆیان پاراستووە.

لەو تێڕوانینە جیایانەی لەسەر ئەسڵی شەبەک هەن، بۆچوونی تر هەیە دەڵێت ئەوانە ئەسڵیان تورکە و لە سەردەمی سەفەوییەکان بە بیروباوەڕ و مەزهەبەکەیانەوە ئاوارەی عێراق بوون.

دکتۆر داوود چەلەبی لە کتێبەکەیدا (العراف) لاپەڕە ٨ وای دەبینێت: (کە شەبەک لە باشووری ئێرانەوە هاتوون و زمانەکەیان تێکەڵەیەکە لەنێوان فارسی و کوردی و عەرەبی، لەگەڵ کەمێک تورکی، شێوەزارەکەشیان نزیکە لە زمانی بەلووچی.

چەندان ڕووناکبیری کورد لەوانە تەیب تاهیری شرۆڤەکاری کتێبی پیرۆزی یارسان، هەروەها نووسەرێکی کورد بەناوی شاخەوان لە نووسینێکیدا کە لە گۆڤاری (سەرهەڵدان) بڵاوکراوەتەوە بۆچوونی کورد لەبارەی شەبەک پوخت دەکاتەوە و دەڵێت: (بە پێی بەڵگەنامە زانستییە مێژووییەکان سەلمێنراوە کە بێ هیچ

گومانێک شەبەک کوردن و شێوەزارەکەشیان باجەڵانییە و سەر بە شێوەزاری گۆرانە، شێوەزاری گۆرانیش یەکێکە لەچوار شێوەزارەکەی زمانی کوردی)، بەڵام بۆچوونی زۆرینەش ئەوەیە کە شەبەک ئەسڵیان کوردە و هەر لە زووەوە لە سەر خاکی کوردستانی باشوور ژیاون.

شەبەکەکان موسڵمانن و ڕێکخستنی کۆمەڵایەتییان لە پلەبەندی سۆفیگەرییەوە نزیکن، بۆ نموونە بە پیاوانی ئایینی تازەیان دەڵێن (مورید)، کە ئەوە لەلایەنی ڕوحییەوە پێوەندی بە مەرتەبەی سەرووی خۆیەوە هەیە کە پێی دەڵێن (مورشید)، مورشیدیش پێوەندی بە مەرتەبەی سەرووی خۆیەوە هەیە کە پەناگای باڵایە و پێی دەگوترێت (پیر). پیرۆزترین کتێبی ئایینی لای شەبەک کە دەستنووسێکی تورکییە پێی دەوترێت (بویورق-ئەلئەوامر).

لە نووسەرانی عەرەبیش ئەحمەد حامد مەحموود ئەلسەڕاف لە کتێبێکی گەورەیدا کە خۆی زیاتر لە ٥٠٠ لاپەڕە دەدات بە ناوی (شەبەک)، لێتوێژینەوەی لەسەر ئەسڵی شەبەک و شوێنی نیشتەجێبوونیان و پەرستەگاکانیان کردووە، بە توێژینەوەی مەیدانیش سەردانی ژمارەیەک گوندی کردووە لەوانە گوندی (تیس خراب) کە مەزارگەی (ئیمام ڕەزا)ی لێیە. هەروا وێنەیەکی (زێوان)ی بڵاوکردووەتەوە بە دیمەنێک کە دیمەنەکەی بەرچاو نییە، بۆیە باس لە جلوبەرگەکەی دەکات و دەڵێت هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ جلوبەرگی ئێزدییەکان نییە، هەرچەندە ئەو زێوانە بەرگی کۆنی شەبەکی لەبەر بووە.

هەروەها نووسەری عێراقی عەلی ڕەزا لەبارەی ئەسڵی شەبەکەوە دەڵێت: لەبەر ئەوەی جیاوازییەکی زۆر لە نێوان نووسەر و توێژەران لە سەر ئەسڵی شەبەک هەیە و لەسەر دیارکردنیشی ڕێکنەکەوتوون دەتوانین ئەو سێ بۆچوونە بخەینە ڕوو:

بۆچوونی یەکەم: ئەو بۆچوونە دەڵێت شەبەک قەومێکن لە ڕۆژاوای ئێرانەوە هاتوون و هەر لە کۆنەوە لەو ناوچەیە نیشتەجێن، هەرچەندە جیاوازییش لەسەر مێژووی هاتنیان بۆ ناوچەکە هەیە.

بۆچوونێکی دیکە هەیە دەڵێ: ئەوانە بە هەزار ساڵ پێش لە دایکبوونی مەسیح لە ناوچەی باکووری دەریای قەزوێنەوە ئاوارە بوون و هاتوونەتە ناوچەکە، هەرچەندە سەرچاوەیەک لەبەر دەستدا نییە بیسەلمێنێت لە چ مێژوویەکەوە لە ناوچەکە نیشتەجێن.

بۆچوونێکی دیکە هەیە دەڵێت: شەبەک پاشماوەی میدیاییەکانن کە لە ساڵی ٦١٢ پ ز دەستیان بەسەر ئیمپراتۆریەتی ئاشووریدا گرت.

ئیبن کەسیر لە کتێبەکەیدا لەبارەی مێژوو دەڵێت: کاتێ ساسانییەکان دەسەڵاتیان بەسەر وڵاتدا گرت دووبارە قەڵاتی (مووسڵ)یان نۆژەن کردەوە و سەربازەکانیان لەوێ نیشتەجێ کردن و دەورووبەرەکەیان قایم کرد، بەو گوندانەی لەوێ بوون کە جووتیار و پیشەکاری فارس و لوڕ و کورد و هەندێک کریستانی تێدا نیشتەجێ بوون.

باسیل نیکیتین ئەوە پشت ڕاست دەکاتەوە و دەڵێت:

(جڵەوی بەرفرەوانبوونی دەسەڵاتی میدییەکان لە ساڵی ٧١٤ پ ز بەرەو باشوور و بەسەر تەواوی ناوچەکەدا (مانەوییەکان- کە خوو و ڕەوشتی ئێرانیان هەیە بۆ ناوچەکە هاتن، دواتر سیتونییەکان هاتن کە بە ڕەچەڵەک ئێرانین. پاش ئەوەی مەملەکەتی ئاشوور لە ساڵی ٦١٢ پ. ز ڕووخا، بۆشاییەکی گەورە لە ناوچەکە پەیدابوو، تەنیا ئەو هۆزە ئێرانیانە پڕیان کردەوە کە تازە هاتبوونە ناوچەکە و لە ڕۆژهەڵاتی دیجلە نیشتەجێ بوون.

هەروەها قەشە سلێمان ئەلسائغ دەڵێت: (ئەوانە لە ڕۆژهەڵاتەوە هاتوون و لە ناوچەکە نیشتەجێ بوون، وەک براکانیان عەرەب و کورد کە بۆ ماوەی جیا جیا لە مووسڵ نیشتەجێ بووبوون.

بۆچوونێکی تریش هەیە دەڵێت: ئەوانە سەر بە هۆزی شوانکارە (شبانکارە)ن کە سەر بە بنەماڵەی ڕەسەنی دەیلەمین و لەسەر مەزهەبی ئیسماعیلین. لەسەردەمی سەلجووقییەکان هۆزی شەبانکارە و کورد بەسەر ئەتابەگەکاندا سەرکەوتن، پاش ڕووخانی دەوڵەتی سەلجووقییەکان هۆزی شەبانکارە دەستیان بەسەر بەشی ڕۆژهەڵاتی هەرێمی فارسدا گرت، بەم شێوەیە ناوی شەبەکیان لێ نرا.

هەندێک لە نووسەران دەڵێن شەبەک بە ئەسڵ تورکن و لە سەردەمی سوڵتان تۆغرۆڵی سەلجووقی لە ساڵی ٤٤٧ ک لە باکووری تورکیاوە ئاوارە بوون، هاتوونەتە عێراق (کە چەند هۆزێکی تورک بوونە) و لە گوندەکانی مووسڵ نیشتەجێ بوون، بۆ ئەوەی فریای خەلیفەی عەبباسی- قائیم بیئەمریللا- بکەون تا بەسەر دەسەڵاتی بوەیهییەکاندا زاڵ بن.

بۆچوونی دیکە هەیە دەڵێت: ئەوانە پاشماوەی ململانێی نێوان عوسمانییەکان و سەفەوییەکانن لە ناوچەکەدا، لەم ڕووەوە- دوکتۆر مستەفا کامل ئەلشەبیبی وای دەبینێت کە (شەبەک هۆزگەلێکی تورکمانن، یان لەوانەیە بەکتاشی ڕەسەن بن و ئینتیمایان بۆ سەفەوییەکان گۆڕابێت پاش ئەوەی حەیدەر بن جونەیدی سەفەوی بانگهێشتی کردن بچنە سەر باوەڕەکەی کە لە نێوان سۆفیگەریەتی و شیعەگەریەتی بوو، واتە سۆفیگەری و شیعەگەری بە یەکەوە کۆکردبووەوە، کە دروشمێکی سووری هەبوو بە شوێنکەوتووانی دەگوترا، دواتر بەشێک لە تورکمان و بەکتاشی گۆڕان و بوون بە قزڵباش، پاشان کە دەوڵەتی سەفەوی سەری هەڵدا، ڕوون بووەوە کە ئەوان مکوڕن لەسەر ئەوەی کێبڕکێی دەوڵەتی عوسمانی دەکەن و لە هەوڵی ئەوەشدان بەسەر دەسەڵاتەکەیدا زاڵبن، بۆیە سروشتییە عوسمانییەکان قزڵباشەکان دەربکەن بۆ ئەوەی دەسەڵاتیان پارێزراو بێت و لە هەمان کاتدا سزایەکی توندیشیان دەرکرد بۆ ئەو کەسانەی کە لەسەریان ئاشکرا بێت قزڵباشن، کاتێ چەوساندنەوەیان زیادی کرد، قزڵباشەکان بەردەوامبوون لەوەی خۆپیشاندان بە بەکتاشییەکان بکەن بەرەو ڕۆژهەڵات بڕۆن، بە ئومێدی ئەوەی پەیوەندی بە سوپای سەفەوییەکانەوە بکەن، بەڵام کاتێک زانییان ڕەوشەکەیان بۆ لەبار نییە و ئامانجەکەیان پێ ناپێکرێت، بەسەر لایەنەکانی ڕۆژهەڵاتی مووسڵدا دابەشبوون و لە ڕێگەی ڕاماڵینی دەوڵەتە تازەکەیەوە کە لە ناوچەکە هەبوو پەیوەندییان بە هاوکارانیان و هاونیشتیمانیانی خۆیانەوە کردەوە، پاشان لەوێ سەقامگیر بوون و دەستیان بە کاری کشتوکاڵی کرد، بێ ئەوەی لەو کۆمەڵگە تازەیەدا بتوێنەوە، یان یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی خۆیان ون بکەن.

هەروەها نووسەر چەند بەڵگەیەکی لاواز لەسەر ئەوە دێنێتەوە کە ئەسڵی شەبەک تورکن وەک: سمێڵ هێشتنەوە و لێک نزیکی زمانەکانیان، دەرکەوتنی شێوازی بیناسازی سەلجووقی لە شوێنە پیرۆزەکانیاندا، بە تایبەت لە مەزارگەی ئیمام زەینلعابدین بن عەلی لە گوندی عەلی ڕەش، هەروا کتێبە پیرۆزەکەیان کە بە زمانی تورکی نووسراوە. هەندێ لە نەتەوەکانی تورک بەڵگە بە هەندێ سەرچاوە دێننەوە کە شەبەک بە بنەچە تورکن کە ئەوەش دەقەکەیە (شرۆڤەی لۆرانس لوکهارت کە باس لە بوونی تورکمانی سەفەوی (قزڵباش) لەعێراق دەکات، بۆ ئەوەی شا ئیسماعیل ئەو هۆزە تورکمانیانە

وەک (تاکاللو، ئەستاجلو، زولقەدەر، شاملو، ڕاملو، ئوشار، قاجار، فارشاک) کەسب بکات، کە ئەوسا لە کوردستان و (باکووری عێراق و باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا و سووریا و ئازەربایجان) هەبوون، چونکە تورکمان بڕبڕەی پشتی هێزی سەربازیی سەفەوییەکان بوون.

پاش ئەوەی شا ئیسماعیل لە شەڕی چاڵدێران شکستی هێنا و زۆرینەی شوێنکەوتووانی لە باکووری عێراق پەرتەوازە بوون، شا ئیسماعیل لە ساڵی ١٥٠٨ تا ١٥١٠ حوکمڕانی کوردستان و بەشێک لە باکووری عێراقی کردووە.

پرفیسۆر مووسا مەتی دەڵێت: وا دیارە شەبەکەکان پێوەندییەکی پتەویان بە بەکتاشییەکان و قزڵباش و سەفەوییەکانەوە هەبووە، ئەم بۆچوونەی ئەلسەڕاف پشتڕاستی دەکاتەوە، بەو پێیەی سەربازی شا ئیسماعیل بوونە و لە مووسڵ دانیشتوون.

هەروەها مووسا مەتی دەڵێت: زمانی شەبەک لە بنەڕەتدا تورکییە و تێکەڵ بە فارسی و کوردی و عەرەبی بووە، کتێبە پیرۆزەکەشیان کە ناوی (بویروق)ـە، ئەویش بە زمانی تورکی نووسراوەتەوە، بیروباوەڕەکەشیان بۆ هەمان مەزهەبی بەکتاشی و عەلەوی دەگەڕێتەوە.

ئەدمۆنز کە لە چەندان پۆست لە پارێزگاکان و وەزارەتەکانی عێراق کاری کردووە و بۆ ماوەی چەند دەیەیەکیش لە عێراق ژیاوە، دەڵێت: زۆرینەی شەبەکەکانی عێراق تورکمانن.

(ئەلعومەری)یش وای بۆ دەچێت کە شەبەک لە سەر مەزهەبی شیعەی تورکمانین، هەندێکی دیکە گریمانەی ئەوەیان هەیە کە شەبەکی مووسڵ لە پاشماوەی هۆزەکانی (ئاققۆینیلوو، یان قەرەقۆینیلوو)ی تورکمانی بن.

هەندێک لە توێژەران بۆچوونیان وایە کە شەبەک بە ئەسڵ کورد بن و هەر لە دێرزەمانەوە لە شاری مووسڵ نیشتەجێ بووبن، یەکێک لەو نووسەرانەی کە زۆر لەسەر ئەو بۆچوونە پێداگیری دەکات نووسەری ناسراوی کوردی شەبەک (ئەحمەد شەوکەت)ـە و وای بۆ دەچێت کە شەبەک بنیادنەری شاری مووسڵ بن، چونکە (نەوادشیر کوردی کە میدییە ئەو قەڵاتەی لە کەرتی ڕۆژئاوای ڕووباری دیجلە دروست کردووە، پێش ئەوەی ئاشوورییەکان بێنە ناوچەکە بە پێنج سەدە بە لایەنی کەم بۆ ئەوەی ببێتە شوێنی حەوانەوەی ئەو کاروانانەی لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواوە بە ناوچەی حەریردا گوزەر دەکەن، ئەم نووسەرە پشت بە چەند سەرچاوەیەک دەبەستێت وەک: بۆچوونی مێژوونووسی ئەڵمانی فۆن هامەر کە لە ساڵی ١٧٧٤ ز لەدایک بووە، دەڵێت: دانیشتووانی مووسڵ بە زمانی کوردی قسە دەکەن و ئەوان کوردن، سەرەڕای ئەوەی کە کوردن بە هەر سێ زمانی عەرەبی و فارسی و تورکیش قسە دەکەن، هەروەها ئەو ڕاستییە مێژوونووسی بەناوبانگ لسترانگ پشتڕاستی دەکاتەوە و دەڵێت: هەر لە دێرزەمانەوە خەڵکی مووسڵ کوردن، هەروا مێژوونووسی بەناوبانگی کورد ئەمین زەکی بەگ دەڵێت: خەڵکی مووسڵ کوردن، نووسەر چەلەبی زادەش کاتێک سەردانی مووسڵ دەکات و کتێبی (کشف الظنون) دەنووسێت، دەڵێت: بینیم خەڵکی مووسڵ بە زمانی کوردی قسە دەکەن، گەڕۆکی بە ناوبانگی ئیتاڵی مارکو پۆلۆ کە لە ساڵی ١٢٨٠ ز بە مووسڵدا تێپەڕدەبێت جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە گەر لە پشتێنەی مووسڵ بچیتە دەرەوە هۆزگەلێک دەبینی کە مێزەری گەورەیان لەسەر سەرەو بە ژیانی کۆچەری دەژین و پێیان دەوترێت کورد.

نووسەی ناوداری شەبەک ئەحمەد شەوکەت لە پوختەی بیرۆکەکەیدا دەڵێت: شەبەک لە بنەچەوە نەوەی کوردن و لە هەمان کاتدا ئەو پرسیارەش دەکات (گەر نیشتیمانی کورد بە

درێژایی سروشتی کوردستان درێژبێتەوە، ئیتر بۆ شەبەکەکان هیچ نامێنێتەوە تەنیا ئەوە نەبێت کە کوردن).

جگە لەوە نووسەری تریش هەن دەڵێن: شەبەک ئەسڵیان کوردە، بەڵام ئاماژە بە هاتنیان و مێژوو و چۆنیەتی نیشتەجێبوونیان لە ناوچەکانی مووسڵ ناکەن.

بۆچوونەکانی تر شەبەک بۆ یەک بنەچە ناگەڕێننەوە، بەڵکوو وای دەبینن کە ئەسڵی شەبەک لە زۆر پێکهاتە پێکهاتوون، لەم بارەوە توێژەری ئینگلیز مەکنیزی ساڵی ١٩٥٨ وای دەبینێت کە (شەبەک لە ئەسڵی زۆر ڕەگەز پێکهاتوونە و لە ناوچەکەدا بوونە، شەبەکیش بە زمانی عەرەبی، واتە تێکەڵبوون و تێکهەڵکێش. نەک وەک قەومەکانی دیکە عەرەب و کورد و فارس و تورکمان).

هەر یەکێک لەو قەومانە لە هەوڵی ئەوەدان ڕەگەزی شەبەک بە خۆیانەوە بلکێنن و بیانکەن بە عەرەب، یان تورکمان، یان فارس، زوهێر کازم عەبوود ئەو بۆچوونە پشتڕاست دەکاتەوە و دەڵێت: شەبەک لە ڕەگەزی چەند قەومێک پێکهاتوونە و تێهەڵکێش بوون، بەڵگەشی بۆ ئەمە مانا زاراوەکەیەتی کە (شەبەک) مانای تێلبەند دەگەیەنێت. وەک چۆن دەڵێن پەنجەکانم تێک هەڵدەکێشم. لێرە تێکهەڵکێشان بۆ زۆرشت دێت، شەبەک واتە لێرەدا تێکەڵبوون و چوونە ناویەکی چەند ڕەگەزێک.

شەبەک و کریستیان و گۆڕانکاریی دیمۆگرافی

دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە نیسانی ٢٠٠٣، هەردوو پێکهاتەی شەبەک و کریستیان لە دەشتی نەینەوا لە ململانێیەکی توندان و یەکتر تۆمەتباردەکەن لەبارەی گومانەکانی «گۆڕینی دیمۆگرافی»ـەوە کە ئەو دوو پێکهاتەیە پێکهێنەری سەرەکی دانیشتووانەکەین. چارەسەری کێشەکەش پێناچێت هەروا ئاسان بێت، ناوهێنانی ئێران و دەستوەردانی هێزەکانی حەشدی شەعبی بۆ تاپۆکردنی زەوییەکان لەسەرپێکهاتەی شەبەک، ئەگەری هەیە ململانێکان بباتە قۆناغێکی مەترسیدارەوە. ئەو کێشەیە ڕەگی لە مێژووی دەشتی نەینەوا و ناوچەکەدایە، بەڵام شەڕی داعش و ئاوارەبوونی خەڵکەکەی و باڵادەستی هێزەکانی حەشدی شەعبی نزیک لە ئێران و دابەشبوونی هەردوو پێکهاتەی شەبەک و کریستیان بەسەر هێز و بلۆکی جودا جودای هەرێمایەتیدا کێشەکەی قووڵترکردووە، ئەم ململانێیە لە دەشتی نەینەوا، بەتایبەت لە قەزای حەمدانییە، ناحیەی باشیک، بەرتڵە و گوندەکانی دەوروبەری بەڕێوەدەچێت، کە دانیشتووانەکەی تێکەڵەیەکن لە کریستیان، شەبەک و بەشێکیش لە پێکهاتەی کوردی ئێزدی. کاتێک وەزارەتی پلاندانانی عێراق هەندێک پێشنیاری گۆڕینی یەکەی ئیداریی کرد لە دەشتی نەینەوا ململانێکە چووە قۆناغێکی ترەوە، لە نێویاندا بەستنەوەی هەندێک گوندی ناحیەی بەرتڵە بە ناحیەی (باشیک)ی سەر بە ناوەندی قەزای مووسڵ و بەستنەوەی بەشێک لە گوندەکانی قەزای حەمدانییە بە ناحیەی کەڵەک لە قەزای خەبات.

شەبەکەکان کە دەمێکە لەنێو حەشدی شەعبی ڕۆڵ و قورساییان هەیە، بڕیارەکەیان ڕەت کردەوە و بە پەرتەوازەکردنی پێکهاتەکەیان و «دروستکردنی کانتۆنێک بۆ کریستیانەکان» ناویان برد. سەرکردایەتی گردبوونەوەی دیموکراتی شەبەک، کە نوێنەرایەتی لایەنە سیاسییەکانی شەبەک دەکات، لە ٢٥ی ئایاری ٢٠١٩دا لە بەیاننامەیەکدا جەختیان کردەوە «ئێمە ئەو پیلانانە ڕەت دەکەینەوە کە لەژێر ڕۆشنایی ڕێکارەکانی وەزارەتی پلاندانان هەندێک سەرکردەی سیاسیی کریستیان و پیاوانی ئایینی بۆ دابەشکردنی دەشتی نەینەوا گرتوویانەتە بەر، سەرکردایەتی شەبەک ناوچەکە بە زێدی

خۆیـان ناودەبـەن لەوانــەش ئامـاژە بـۆ ناحیــەی نەمرروود، قـەزای حەمدانییـە، ناحییەکانی بەرتڵـە و باشیک و گوندەکانـی دەکـەن.

بـەڵام حزبـی بەیت نەهرەیـن کـە نوێنەرایەتـی زۆرینـەی کریسـتیانەکان دەکات لـە دەشـتی نەینـەوا دەڵێـن تووشـی سەرسـوڕمان بـوون بـە ڕەتکردنـەوەی بابەتـی نوێکردنـەوەی یەکـە ئیداریـیـەکان لەلایـەن شـەبەکەکانەوە. لـە ڕاگەیەنراوێکـدا لـە ٢ی حوزەیـران٢٠١٩ بەیـت نەهرەیـن دەڵێـت «بابەتـی نوێکردنـەوەی یەکـە ئیدارییەکانی دەشتی نەینـەوا لـە کۆبوونەوەکانـدا خرایـە بەربـاس و ئێمـە بـە ئەرێنـی وەرمانگـرت، کـە لـە ئەمری واقیعدا ئـەو یەکـە ئیدارییانـە هەن، ئەمـەش لـە پێنـاو ئـەوەی ڕۆڵەکانـی گەلەکەمـان ببنـەوە خاوەنـی زەوی خۆیـان». لەگـەڵ ئاماژەدان بـەوەی ڕەتکردنـەوەی پێشـنیازەکانی بەغـدا «ئامـاژەن بـۆ ئەجێنـدای سیاسـی، مەبەسـتیش لێـی بەتاڵکردنـەوەی دەشـتی نەینەوایـە لـە ڕۆڵـە ڕەسـەنەکانی».

ئـەوەش لەکاتێکدایـە شـەبەکەکان دەڵێـن «گۆڕانکارییـەکان بـۆ پەرتەوازەکردنـی ئـەو گونـد و ناوچانەیـە کـە شـەبەکیان تێـدا زۆرینەیـە».

بەگشـتی ناکۆکییەکانـی نێـو ئـەو دوو پێکهاتەیـە لـە ناوچەکـە نـوێ نییـە و پێشـنیازەکەی وەزارەتـی پلاندانـان بەشـێکی بچووکـی کێشـەکەیە، ئـەوەی ئێسـتا هەیـە نەگەڕانـەوەی بەشـێکی زۆری کریسـتیانەکانە بـۆ زێـدی خۆیـان، لـە بەرانبـەردا هاتنـی خێزانێکـی زۆری شـەبەکە بـۆ ناوچەکـە، هەروەهـا دابەشـکردنی زەوی بەسـەر چەنـدان خێزانـی شـەبەک و دروسـتکردن و تاپۆکردنـی یەکـەی نیشـتەجێبون لەسـەریان گرێکوێرەیەکـی تـری کێشـەکەیە. سـەرکردایەتی گردبوونـەوەی دیموکراتـی شـەبەک لـە ڕاگەیەنراوەکەیانـدا دەڵێـن: «هەندێـک سـەرکردەی سیاسـیی مەسـیحی و پیاوانـی ئایینـی هەوڵـی شێواندنی ناوبانگی لیوای ٣٠ی حەشد دەدەن لەڕێـی درۆ و گەورەکردنـی ڕووداوە تاکەکەسـییەکانەوە کـە لـە هەمـوو شـوێنێکی دنیـادا ڕوودەدەن، بـەڵام ئـەوان ئامانجیانـە سـووکایەتی بـە شـەبەک بکـەن.

کریسـتیانەکان پێیـان وایـە دیمۆگرافیـای ناوچەکەیـان دەگۆڕێـت و دەیانەوێـت بەرگـری لـە بوونـی خۆیـان بکـەن، بـۆ ئـەوەش بانگەوازیـان بـۆ هـەردوو حکوومەتـی عێـراق و هەرێمـی کوردسـتان دەنێـرن و نەتـەوە یەکگرتووەکانیـان ئاگادارکردووەتـەوە. پێشـتر و لـە ئـاداری ئـەم سـاڵدا، کریسـتیانەکانی دەشـتی نەینـەوا داوای ڕاگرتنـی پرۆژەیەکـی نیشـتەجێبوونیان کـرد لـە بەرتڵـە و وەک هەوڵێـک بـۆ گۆڕینـی دیمۆگرافیـای ناوچەکەیـان، ناکۆکییەکـە لـەوەوە سـەرچاوەی گـرت کـە زەوی پرۆژەکـە (سـوڵتان سـیتی، لـە ١٨٢ خانـووی ٢٠٠مەتـری پێکهاتـووە)، موڵکـی کریسـتیانەکانە، بـەڵام ئێسـتا زۆرینـەی یەکـەکان بـە خێزانانـی شـەبەک دەفرۆشـرێن.

بەمەبەسـتی تەواوکردنـی توێژینەوەکـەم لەسـەر پرسـی شـەبەکەکان، چەنـد پرسـیارێکم ئاراسـتەی چەنـد کەسایەتیەکـی شـەبەک کـرد و ڕاوبۆچوونـی ئەوانـم لەسـەر ئـەو کارەسـاتە تراژیدییـە وەرگـرت و پرسـیارەکانیشـم ئەمانـە بـوون:

* ئێـوە وەک خەڵکـی شـەبەک چـۆن دەڕواننـە کەیسـی کۆمەڵکوژی و ئاوارەبوونتـان لە دەڤەرەکانی خۆتـان لـە لایـەن ڕێکخـراوی تیرۆریسـتی داعشـەوە؟

* ئایا ئێـوە هـەر تەنیـا ڕێکخـراوی تیرۆریسـتی داعـش بـە تاوانبـار دەزانن، یـان هێـزە ئیقلیمـی و ناوچەییەکانیـش لـەو تاوانـەدا بەشـدارن؟

* پێشـنیار و ڕاسـپاردەی ئێوە چییـە بـۆ ئاسـایی کردنەوەی ڕەوشـی ئاوارەکان و گەڕانەوەی هاووڵاتیانی شـەبەکی بەردەسـتی داعـش و گەڕاندنەوەیـان بـۆ سـەر مـاڵ و موڵکـی خۆیـان و قەرەبووکردنەوەیـان؟

* داهاتـووی شـەبەکەکان لـە عێـراق و هەرێمـی کوردسـتاندا چـۆن دەبینـن؟

- شـێخ یوونس (کەسـایەتی ناسـراوی شـەبەک)

دەڵێت: ئێمە باوەڕمان نەدەکرد لەم سەردەمەدا تووشی فەرمانێکی وەهاماڵوێران و ئاوارە بین، لە هەموو بوارێکدا بەرخودانمان کردووە، لە ناو وڵات و دەرەوەش، بەڕای من داعش تاوانباری سەرەکییە، بەڵام دەوڵەتانی هەرێمی دەستیان لەو کۆمەڵکوژییەدا هەبووە و هێزەکانی عێراقی خەمساردییان هەبوو، بۆیە بە ڕای من پێویستە تاوانباران و کەمتەرخەمەکان سزای یاسایی بدرێن، ڕزگارکردنی دەشتی نەینەوا و قەرەبووکردنەوەی ماددی و دەروونی خەڵکی ئێمە بەتایبەت لە مووسڵ، هەروەها بایەخدان بە خزمەت و گیانی خەڵکی، جێبەجێکردنی یاسا و ڕەچاوکردنی مافی شەبەک لە عێراق و هەرێمی کوردستان کاری لە پێشینەن.

عەمار غانم (کەسایەتی ناسراوی شەبەک):

ڕێکخراوی تیرۆریستیی داعش لە جینۆسایدی پێیکهاتەکانی کوردستان جیاوازی نەکرد لەوانەش شەبەک و ئێزدی و کاکەیی و تورکمانی شیعە و مەسیحییەکان، بۆیە پێویستە دوای ئازادکردنی مووسل و گەڕانەوەی ئاوارەکان بۆ سەر خاک وماڵی خۆیان، سەرەتا دەڤەرەکانیان ئاوەدان بکرێنەوە، قەرەبوو بکرێنەوە و بریندار و سەقەت و کەمئەندامەکانیان چارەسەر بکرێن و پرۆژەی کارکردن بۆ بێکارەکان دابین بکرێت، لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە لە بواری پەروەردە و فێرکردندا خوێندن بە زمانی دایک بێت تا ڕۆڵەکانی ئێمەش وەک منداڵانی هەرێمی کوردستان بە زمانی کوردی بخوێنین.

ڕاسپاردەکان

پێویستە دەسەڵاتی هەرێمی کوردستان لەمەودوا بایەخی پتر بەم پێکهاتە ڕەسەنەی کوردستان بدات لە بوارەیلی جیاوازی کولتووری (زمان و کەلەپووری میللی و وێژە و هونەر) دا، هەروەها لە بوارەکانی پەوەروەردە و فێرکردن دەرفەتی گونجاویان بۆ بڕەخسێنێت تا نەوەکانیان لە زانست و زانیاری بێ بەش نەبن، لە کەرتەکانی کشتوکاڵ و پیشەسازی وەک هەر هاووڵاتییەکی هەرێمی کوردستان بە پێی پلان و بەرنامەڕێژی دەڤەرەکەیان ببووژێنێتەوە و دواجاریش هەوڵی دڵسۆزانە بدرێت ئەو ناوچانەی کەوتوونەتە سنووری ماددەی ١٤٠ بگەڕێنرێنەوە سەر هەرێمی کوردستان.

هەنگاوی خێرا بگیرێتە بەر بۆ یارمەتیدانی هەموو ئەو هاووڵاتییە شەبەکانەی کە بە هۆی جەنگەوە ئاوارە و بێخانە و لانە بوون کە بەسەریاندا سەپێنراوە، بە جیا لە ئایین و ڕەگەزیان.

ئەو لایەن و حزبە سیاسییانەی کە لەو بارودۆخەوە تێوەگلاون و کەوتوونەتە هەڵخڕاندنی هەستی ڕەگەزپەرستی و تایفی، عەرەب لە دژی کورد، سوننی لە دژی شیعە و بە پێچەوانەوە. بە هەموو پێکهاتەکانی گەلی کوردستانەوە لەوانەش خوشک و برا شەبەکەکان، ئەم سیاسەتەش بووەتە مایەی کارەسات و هەلومەرجێکی نامرۆڤانە و ڕەگەزپەرستانە لە عێراق و کوردستان. پێویستە گوشار بخرێتە سەر پارتە سیاسییەکان بۆ کۆتایی هێنان بەو سیاسەتە ڕەگەزپەرستەی لە هەمبەریاندا گرتوویانەتە.

شەبەکە ئاوارەکان ژیانیان دابین بکرێت و ڕەوشی ژیانی سەختی شەبەکەکان لە ناو کەمپەکاندا هەروەک ئێزدییەکان لای هەموو جیهان ئاشکرابوو، ئەویش سەبارەت بە چالاکی کەسایەتی و ڕێکخراوەکان و میدیاکان، بەتایبەت لە کۆژانی هەندێ هاووڵاتی شەبەک لە کەمپەکانی ناو هەرێمی کوردستان، هەروەها چارەسەرکردنی گرفتی لاوان و ئاستی بەرزی ڕێژەی بێکاری و بڵاوبوونەوەی نەخۆشی و وازهینان لە خوێندن، هەروەها ڕەوشی هەڵایساوی پەنابەرانیان لە تورکیا و یۆنان.

کەم ئەندامە تایبەتە سەختەکان کە بە گرفتی کۆمەڵایەتی و دەروونی و نەبوونی خوێندن و فێرکردن و کێشەی خێزانییەوە دەناڵێنن، ئەو منداڵانەی کە بە گشت سرووتە مەحاڵەکانی کات و شوێن گەمارۆدراون.

بایەخدان بە پەروەردە و فێرکردن لە ناوچە کوردییەکانی شەبەک تا نەوەی نوێ بە زمانی دایکی خۆی کە کوردییە گۆش بکرێت و لە سیستمی پەروەردە و خویندن دانەبرێن.

ئەنجام

پێکهاتەی شەبەک لە چەند هۆزێکی زۆرینەی کورد و کەمینەیەکی عەرەب و تورکمان پێکهاتوون و بە درێژایی مێژووی پێکەوە ژیانیان تێکەڵی یەکتر بوون. هەر یەک لەو هۆزانەش شانازی بەوەوە دەکەن کە شەبەکن ئەویش بە هۆی پابەندبوونیان بە ئایینزاکەیان و بەها بەرزەکانی نێو کۆمەڵگاکەیان، کە تا ئێستاشی لەگەڵدا بێت کۆمەڵگەی مووسڵ بە ڕێزەوە سەیری ئەو پابەندبوونەی شەبەک دەکەن، لەوەدا بۆمان ئاشکرا دەبێت زۆرینەی ئەو نووسەر و توێژەرانەی قسەیان لەسەر بنەچە و زمان و باوەڕی ئایینی شەبەکەکان کردووە زانستی نەبوون، لەوانە هەندێکیان سەبارەت بە کەم زانیارییان، هەندێکیشیان بە هۆکاری ڕەگەزپەرستی نەتەوەییان ئەسڵی شەبەکیان بۆ سەر نەتەوەکانی خۆیان گەڕاندووەتەوە. هەندێکیش لەو مێژوونووس و توێژەرە بیانیانە بە مەبەستی سیاسی و سیخوڕی و لێکترازانی ڕیزی پێکهاتەکانی گەلی کوردستان، شەبەکیان بردووەتەوە سەر بنەچەی دیکەی غەیری کورد، هەروەک چۆن بەرانبەر بە زازاکی و لوڕ و هەورامییەکان هەمان سیاسەتیان گرتووەتە بەر، مخابن ئەمڕۆ لەلایەن کەسانی نابەرپرسەوە بە خراپ بەرهەمەکەی دەچننەوە لە بانگەشەکردن بۆ ئەوەی کە ئەم پێکهاتانە کورد نین و بە هۆی بە سیاسەتکردنی پرسی کەمینەکان لە کوردستاندا وەک کوردانی ئێزدی و کاکەیی و فەیلی و شەبەک...تاد، هەوڵدان بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی جوگرافیای دانیشتووانی کورد لە عێراق، بە تایبەتیش لە مووسڵ، پلانێکی کارا هەیە بۆ ناساندنیان وەک کەمینەیەکی نەتەوەیی جیاواز لە کورد، بۆ ئەم مەبەستە حزبی سیاسی و دارایی و پشتگیری سیاسیی ناوخۆ و دەرەکی دەکەن، (بە تایبەت لە هەندێک ناوەندی شۆڤێنی لە ناو تورکیا) بە پلان و بەرنامەی تۆکمە کاری جددی بۆ کراوە.

سەرچاوەکان:

١- مردان. نصر- الشبک. اصلهم، لغتهم، دیانتهم واعدادهم -جنیف ٢٠١٠.

٢- مردان. نصر- عراقیون اصلیون متبعا المذاهب و الدیانات، جنیف ٢٠١٠.

٣- الجدوي، نجمة، ما هي الطائفة الشبكية، الموقع الالكتروني، للسيد احمد الحسين، ٢٠١٥.

٤- توفيق. هوگر طاهر، الكرد والمسألة الأرمنية، ١٨٧٧-١٩٢٠، دار الفارابي، دار اراس، ٢٠١٤.

٥- غينتر. مايكل ام، كورد العراق، آلام وآمال، ترجمة: عبدالسلام النقشبندي، دار اراس، ٢٠١٢.

٦ - جاليان‍د. جيرارد. الماساة الكوردية. ترجمة: عبدالسلام النقشبندى، دار اراس، ٢٠١٢.

٧ - الهوية و الامة فى العراق، شيركو كرمانج، دار الساقي، ٢٠١٣.

٨- كرد العراق، بناء الدولة داخل الدولة، دار الساقي، ٢٠١٤.

٩- تاريخ الكرد فى العهود الاسلامية، د. احمد محمود الخليل، دار الساقي، ٢٠١٣.

١٠- دليل الصحفيين للكتابة عن قضايا الأقليات، مقومات عملية، أسس مهنية، خضر دوملي، مطبعة ماردين، اربيل، ٢٠١٧.

١١- کاکەیی، هەردەوێڵ، فەرهەنگی شەبەک، ئەنیستوتی کەلەپوری کوردی، سلێمانی، ٢٠١٣.

١٢- میران. د. ڕەشاد، گۆڤاری ئەکادیمیا، ژمارە (٣٧).